

Јелена Р. Круљ¹⁰

Емилија И. Марковић¹¹

Слађана Т. Видосављевић¹²

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

ФОРМИРАЊЕ КОМПЕТЕНЦИЈА ЗА ИНТЕРКУЛТУРАЛНУ КОМУНИКАЦИЈУ У ПРОЦЕСУ ОБРАЗОВАЊА

Сажетак: *Савремено доба, прожето глобализмом, чини се више него икада намеће потребу за интеркултуралном комуникацијом. Она подразумева интеракције између припадника различитих нација у чијој је основи разумевање и прихватање културалних различитости. Информациони развој и заступљеност интернета омогућава људима са различитих делова планете да комуницирају и размењују своја искуства, доживљаје, ставове, различите одлике. Али, оваква комуникација подразумева и развијене компетенције за разумевање својих културолошких одлика и њихово повезивање са одликама припадника других култура, а у циљу стварања новог интегрисаног система вредности који је заснован на узајамном поштовању. У развоју ових компетенција посебно место припада образовном процесу.*

Кључне речи: *култура, интеркултурална комуникација, интеркултуралне компетенције.*

УВОД

То што се данас догађа у свету комуникација већ називају „ново комуникационо доба”, а пионире и протагонисте у електроници упоређују и сврставају у научнике ранга Алберта Ајнштајна у физици, Чарлса Дарвина у биологији, Николе Тесле и Томаса Едисона у електротехници. Комуникације какве су данас, које творе нови свет у променама, по опсегу, брзини и моделу (обрасцу) човекових одговора на те промене никада у прошлости није било. Промењена, усавршена комуникација изазвала је, по потенцијалима и дометима, невидљиве промене у култури. Хардвер компјутера и софтвер су неупоредиво ефикаснија позиција за културни напредак и ниво комуникације, од свеколиких техничких

¹⁰jelena.krulj@pr.ac.rs

¹¹emilija.markovic@pr.ac.rs

¹²sladjana.vidosavljevic@pr.ac.rs

и културних токова и „канала” какви су били у прошлости. То се односи на све што је могло бити остварено као култура и комуникација, у широким захватима живота писмом, скриптивном културом, и штампом. Као да се сва културна и комуникацијска динамика, у року краћем од свега што се у томе у култури и комуникацији догађало у прошлим епохама, невиђеним брзинама и могућностима употребе, све слива у интернет. Интернет као општење, као продор у комуникацијске токове и обрасце културе високо се позиционира у развоју савременог, глобалног света, снажно наговештава електронско прожимање свега што мисли и ствара, мења схватања о простору, времену, роковима о садржају догађања која чине живот.

Интеркултурална комуникација захтева развијене интеркултуралне компетенције. Интеркултуралне компетенције могу се одредити као „способност да се интелигентно одабере неко понашање или правац акције као одговор на различите могућности и изазове свакодневног живота, укључујући управљање социјалним односима“ (Lonner, Hayes: Cushner, Mahon, 2009: 307). Према Бајраму (Byram: Garrote, Agüero, 2017) интеркултуралне компетенције састоје се од: *знања* као познавања система културалних референци и социјалних група, како властите, тако и других култура, и *знања* о индивидуалним и социјалним интерацијама; *ставова* као афективног капацитета да се превазиђе етноцентризам и когнитивног капацитета да се успоставе и одрже односи између властите и других култура; *вештина* као способности да се догађаји у другим културама интерпретирају и повежу са властитом културом, способност да се интерпретирају значења, уверења и друга културална одличја културе коју упознајемо, и способност евалуације продуката властите и других култура на основу јасних критеријума.

КУЛТУРА И ИНТЕРКУЛТУРАЛНА КОМУНИКАЦИЈА

Уколико се под једном културом подразумева неки облик доминантне, владајуће културе, изражено класичном формулом деловања културе, иако би се исто то могло означити као експанзија, продор у живот човека, у његову свакидашњицу, будућност поготову, нових облика супериорне културе која супериорност постиже невиђеном експанзијом електронских медија. Према Локу (Locke, 1992: 10) „култура је отелотворење научених уверења, традиције, принципа и водила понашања које

деле припадници једне специфичне групе људи (у одређеном временском тренутку)". Овакво одређење укључује развојни сегмент културалних одлика, посебно значајан у контексту данашњег информационог развоја.

Културалне различитости обухватају језик, националност, етницитет, вредности и обичаје (Novinger, 2001). Такође, оне су чврсто повезане са традицијом, али и динамичке у контексту промена које носе време и развој. Тако, сваки искорак, помак у напредовању, сваки следећи, нови корак чини се зависним од претходног, на њега се ослања, те нов размак постаје искорак, продор, на пример, у учењу у пољу педагошке културе. Некада примењивани „трансфер информација” се обогаћује системом, структуром елемената од којих су саткане, настале информације, на које се ослања комуникација.

Ђуро Шушњић препознаје комуникацију између култура као могућност њиховог развоја и обликовања: „Потребан је разговор свих векова, свих народа и свих култура, да би се добили одговори на вечна питања, што их поставља људски немир. Ми ни данас нисмо довољно свесни значаја и значења које разговор као духовни сусрет има у развоју људске културе. Одбити разговор са другом културом, значи одбити могућност да се нешто ново научи, да се обогати властита култура. Ко се поистовећује само са вредностима своје културе, тај је слеп за све друге културе – он је човек једне културе, осуђен да духовно не расте. Зато је разговор особина високе културе, која је отворена и стваралачка.” (1997: 52). Интеркултурална комуникација претпоставља разумевање и толеранцију кроз коју ће различитости бити прихваћене или бар разматране. Она обухвата слање и пријем порука из различитих култура, са различитих језика, међусобно разумевање у смислу другачијих доживљаја и искустава кроз разна друштва и социјалне системе (Arent:2009). Веома важан сегмент комуникације између култура јесте процес социјализације. Социјализација представља и скуп процеса који омогућава људима да кроз социјалне интеракције развију интерперсоналне вештине и комуникацију (Scannavini:2013).

ИНТЕРКУЛТУРАЛНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Теоријски плурализам и анархистичка епистемологија могу добро да послуже разумевању потреба за дијахроним културним одређењем личности у интеркултуралном простору. Овако

отворена еманципаторна педагогија окренута је ка ученику, тиме што феноменолошки приступи отежавају функционисање општих структура и елемената-педагогије окренуте ка ученику имају личну ноту, практично-интерактивну, друштвено-еманципаторну. Постоји више разлога који диктирају потребу за развијањем интеркултуралних комуникационих вештина. Неки од њих тичу се одржавања и унапређивања националних економија, помагања ученицима да се прилагоде променљивој природи послова у глобалном свету и на глобалном тржишту и помоћи ученицима да ефективно функционишу у свакодневном животу двадесет првог века који превазилази изолацију и намеће неопходност интеркултуралног комуницирања (Chai,1999).

Сматра се да је суштина педагогије усмерена ка томе како да се створе тачке које ће ученика да усмере на „суодређено учење“, самодговорно и суодговорно делање.Рефлексивне методе играју кључну улогу у активирању трансформационог учења омогућавајући ученику да од властитих искустава и претходних знања прогресивно напредују ка усвајању нових знања, уклапајући их у реконструисане менталне шеме. С друге стране, искуствено учење, које полази од тога да сваки ученик има способност да својим искуствима да специфична значења, мобилише све димензије учења, и представља социјалну и културно-историјску конструкцију која је под афективним утицајем (Bednarz, 2013). У литератури се истиче да еманципаторна педагогија има у предзнацима тенденцију за релативизационом садржаја, отворени курикулум иза кога стоје јасни тонови анархистичке епистемологије о којој говори помињани Кели, и избегавање догматизма методе и теорије, догматизма образовања рационалног појма рационалистичке методе, као и принципа мишљења који се не мењају. Иза овога препознају се схватања у чијој је основи Поперова филозофска оријентација; и сл., односно став да постоје начини да се у различитим културама, традицијама и историјским епохама стварају различите парадигме, забране, преформулације и сл. С друге стране, критичка педагогија у први план истиче питање моћи и да већина расправа о образовању носи филозофску и идеолошку тежину кроз разматрања шта вреди, а шта не вреди, односно, чија знања, потребе и култура јесу најважнији у образовању. Одлуке доношене на основу оваквих расправа често су утицале на припаднике мањинских група који су своје неуспехе

у учењу приписивали властитој неспособности или мању обдарености (Jakikokko, 2010).

Уопштено, можемо говорити о три приступа која се баве питањима интеркултуралне комуникације: функционалистичком приступу који је заснован на психолошкој науци, који комуникацију посматра кроз призму културе, идентификује културалне различитости у различитим аспектима комуникације, али не узима у обзир и контекстуалне варијабле; интерпретативни, базиран на антропологији и социолингвистици који културу посматра као производ комуникације и наглашава да култура, културалне различитости и комуникацију треба посматрати унутар контекста; критички приступ, који се ослања на различите науке, везу културе и комуникације посматра као борбу за моћ, а као кључне за културу и комуникацију види економске и политичке снаге, те су све интеркултуралне комуникације прожете питањем моћи (Martin, Nakayama: 2010). Саму интеркултуралну комуникацију можемо одредити у контексту културалних различитости социјалних објеката и догађаја (Novinger:2001). Свесност контекста, дакле образовања као фактора интеркултурне комуникације подразумева свет у коме се крећу млади у време интернета и других врста телекомуникација, који не зна за ограничења, ограде, забране. Промене, прожимања су незауставива. А на њих треба, како многи аутори наглашавају гледати из оплемењујућег угла. Пре свега мисли се на могућности да се образовањем формирају компетенције које доприносе стварању компетенија за интеркултурну комуникацију.

Поимање компетентности у претходним наводима има, као конструкт, суштину у сложености индивидуално-социјалних односа, засноване на различитим способностима и карактеристикама и условљене бројним чиниоцима и испољаване на различитим нивоима индивидуалног и социјалног функционисања човека. Компетентност би се најједноставије могла одредити као капацитет за успешно остварење појединца у социјалном животу. Овај капацитет заснива се на сету диспозиционих својстава, језичких и социјално конструисаних значења, представљајући тиме целину која је нешто више од њиховог простог збира. Степен и квалитет у коме ће се поменута својства развити условљени су динамичким деловањем индивидуално-социјалних интеракција и повратним утицајем ових својстава на њих. Компетентност појединца схвата се, дакле, не само као индивидуално својство,

него и интерперсонално и социјално својство. Капацитет за компетентност појединца развија се током читавог живота, не значећи само лично напредовање и срећу, те је стога многи и виде као релациону категорију, која свој пуни смисао, облик и меру успешности добија у интеракцији са другим људима и степену и квалитету њиховог напретка.

Развој интеркултуралних компетенција захтева и померање са етно-центричног ка етно-релативном резонувању. Ученике треба оспособљавати да прихвате различитости као реалност и као обогаћујући елемент (Bednarz, 2013). Задатак наставника је редизајнирање и континуирано осмишљавање новог образовног простора у коме се ученици охрабрују да се помере са когнитивног подручја контролисаног социјалном репрезентацијом ка зони културалне информисаности у којој се остварују контакти и потхрањују емоционални окидачи.

Основу претходног гледања на конструкт компетентности чине свакако сазнајни процеси, јер омогућују разумевање социјалних односа, феномена, промена, познавање сопствених улога и улога других у породичном, професионалном и животу у заједници: расуђивање о томе шта у којој од улога ваља чинити уколико се жели постићи успех, и на свему томе засновану способност одлучивања, решавања проблема и планирања будућих активности. Као основе успешног индивидуалног и социјалног понашања појединца огледа се у мери успешности развоја интеркултурација са другим људима и степена и квалитета њиховог напредовања. На овоме се заснива и способност саморазвијања, сретана као способност само-компетенције (уз социјалну компетенцију друго основно својство компетентности). Наслањајући се на ово, као најзначајнија својства, која су неопходна да би се појединац могао остварити у индивидуалном и социјалном животу, и која се сматрају критеријумима за усмеравање развоја његове компетентности, издвајају се: аутономност, толерантност, партиципативност, отвореност и флексибилност.

Претходно скицирана пожељна комуникативна и саморефлективна својства сматра се да су тесно повезана и условљена. Она делују на особу као целовит систем и на њену интеракцију са окружењем. Са друге стране, сматрају се и показатељима успешности развоја интеракције и укупног социјалног понашања. А као смернице и критеријуми за развој компетентности уграђени

су у концепте оба поменута аспекта компетентности – самокомпетенције и социјалне компетенције.

Самокомпетенција у себи има оба аспекта, индивидуални и социјални, јер развој, схваћен као доживотни процес тече унутар процеса социјализације, као развој индивидуалног и друштвеног бића човека. Социјално у овој концепцији нема ограничавајући аспект у односу на индивидуално, лично напредовање, на тежње ка слободи индивидуалног напредовања. Дакле, у релацијама са другима подразумева се баланс и то тако уређен да не ограничава ни једну страну у релацији. Концепт компетентности садржи у себи лична својства (мишљење, суђење, процене, емотивно изражавање), а са друге стране, њихови „продукти,“ изражени у конструисаним значењима и на њима заснованој спремности за реаговања имају дубоко социјално значење и порекло. Дакле, динамичка интеракција се подразумева као две стране, само условно раздвојеног процеса. А, виђење стварности, иако одређено споља многим околностима, види се и доживљава на особен начин, субјективно и индивидуално од стране сваког појединца. Феномен компетентности сврстава се у ред оних феномена који су вишеструко одређени субјективним значењима, проценама, оријентацијама и доживљајем појединца, на којима почива и процес развоја самокомпетенције појединца.

Боље разумевање самокомпетенције не може да се постигне без разумевања Јунговог појма индивидуације, по коме је човек саморазумевајуће биће које тежи аутономности и личној ефикасности, самокомпетенцији. Као често истицана својства ове самокомпетенције издвајамо:

- спремност за нова искуства и идеје, отвореност ума и когнитивна флексибилност,
- независност и аутономност у односима са традиционалним изворима утицаја,
- јасан осећај личне ефикасности у властитом и социјалном окружењу,
- информисаност и партиципативност.

Ова сложена својства, уобличена у појму индивидуализације представљају не само за личност него и за друштво, па и образовање велики изазов, а са аспекта самокомпетенције помажу му да се разуме као способност организовања самога себе и своје свакодневице, њеног организовања по сопственом схватању, али и уз уважавање оних са којима се свакодневица дели. То, дакле,

значи да бољем разумевању самокомпетенције, као аспекта аутономности и личне ефикасности треба да допринесе упознавање следећих својстава – која многи аутори убрајају у кључне компетенције образовања за интеркултурну комуникацију а то су: *Вештине оријентисане на саморазумевање* – способност за дијалог и спремност за комуникацију (интеркултурна оријентација у споразумевању), способност (само) рефлексije (артикулише личне мотиве и интересе, одређење сопствених гледишта са способношћу самокритике и перцепције властитих потенцијала учења и остварења), вредносна оријентација (оријентир животне оријентације је хуманистички, а етички принципи су му праведност, одговорност и сл.), способност за решавање конфликта (трагање за разумним и прихватљивим компромисима, ненасилно решавање конфликта...); *Вештине оријентисане ка кооперацији* – способност за интернационалну кооперацију, способност за тимски рад, оријентација за заједницу, умрежено учење (способност сагледавања и приближавања различитих извора информисања, искустава, како би се развила мрежа неформалних контаката и понуда за помоћ и сарадњу); *Вештине оријентисане ка делотворности* – способност одлучивања (у различитим комплексним и ризичним ситуацијама), компетенција деловања, способност партиципације (уз наглашавање одговорности); *Оријентација ка самоорганизоцији* – управљање сопственим процесом учења (развијање метакогнитивних својстава), компетенција евалуације (самоевалуативна компетенција), доживотно учење (учење се опажа као богаћење квалитета живота); *Оријентација ка целовитости* – способност многостраност посматрања (из различитих димензија и знања), конструктивистичко опхођење са многостраношћу приступа (повезивање различитих метода, начина посматрања и компетенција при решавању проблема – плурално мишљење), глобална перспектива (локална искуства и путеви њиховог решавања повезују се са могућим деловањем на глобалном плану).

Према томе, уколико се постигне што већа повезаност ових и саморефлексних комуникативних својстава, тако да чине целовит систем, утолико ће и развијеност интеракција бити боља као и успешније социјално понашање.

ЗАКЉУЧАК

Људи као припадници једне културе себе опажају на одређени начин, али припадници неке друге културе могу их опажати другачије. Због тога комуникација представља основ упознавања и разумевања различитих културолошких сегмената. Данашњим информационам развојем и проширеношћу интернета, потенцијали за комуникацију значајно расту. Да би ова комуникација била ефективна, људи треба да поседују компетенције за интеркултуралну комуникацију. Ту посебна улога припада школи као посреднику који ученицима помаже да развију ове компетенције. Интеркултуралне компетенције јесу комбинација ставова, разумевања, знања и вештина које, примењене у понашању, омогућавају појединцу да: разуме и поштује људе који имају другачије културалне одлике; комуницирају ефективно, са поштовањем и на одговарајући начин када су у интеракцији са припадницима друге културе; успостављају позитивне и конструктивне односе са таквим људима; разумеју и себе и друге у међусобном односу вреднујући и своје и туђе културолошке одлике (Huber, 2014). Развој интеркултуралних компетенција јесте процес који укључује ученичка искуства и већ постојеће компетенције које се тичу њиховог културолошког порекла и који им омогућава да рефлектују своје културолошке одлике као саставни део развоја вештина и знања о свету, у будућности (Holguin, 2013). На овај начин обезбеђује се разумевање између људи, неопходно за ефективни развој и превенцију конфликта.

ЛИТЕРАТУРА

- Arent, R. (2009). *An Introduction to Intercultural Communication*, Michigan, ELT
- Bednarz, F. (2013). *Development of intercultural competence: Handbook for teachers and trainers*, Italy, University of Valle d'Aosta
- Беленгер, Л. (1992). *Умеће комуницирања*, Сарајево, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Брикс, А. и Берк, П. (2006). Друштвена историја медија, Београд, Клио.
- Будић, С. и Андевски, М. (2010). *Образовање за плуралистичко друштво*, Нови Сад, Филозофски факултет

- Chai, K.K.(1999). Improving Intercultural Communication Skills: A Chalngefacting Institutions of Higher Education in 21st Century. *Arbeitspapier*, No.9, 2-20
- Cushner, K., Mahon, J. (2009). Intercultural competence in teacher education. *The Sage Handbook of intercultural competence*, 304-320
- Garrote, M., Agüero, F.M. (2017). Intercultural Competence in Teaching: Defining the Intercultural Profile of Student Teachers. *Bellaterra Journal of Teaching & Learning Language & Literature*, 9(4), 41-58
- Jakikokko, K. (2010). *Teachers` Intercultural Learning and Competence*, Oulu, University of Oulu
- Jung, K. G. (2000). *О развоју личности*, Београд, Службени лист СРЈ.
- Кале, Е. (1997). *Увод у знаност о култури*, Загреб, Школска књига
- Kelly, G. A. (1995). *The Psychology of Personal Constructs*, New York, Routledge
- Holguin, R.B. (2013). Toward the Development of Intercultural Competence Skills: A Pedagogical Experience with Pre-Service Teachers. *HOW, A Columbian Journal for Teachers of English*, No.20, 206-225
- Huber, J.(2014). *Developing intercultural competences through education*, Strasbourg, Council of Europe Publishing
- Locke, C.D. (1992). *Increasing Multicultural Understanding: A comprehensive model*, Newbury Park, Sage
- Martin, N.J., Nakayama, J.T. (2010). *Intercultural Communication in Context*, Boston, McGraw Hill
- Novinger, T. (2001). *Intercultural Communication. A Practical Guide*, Austin, University of Texas Press
- Scannavini, K. (2013). The necessity of Intercultural Communication for a peaceful world. *Academicus International Journal*, No.8, 172-188
- Томић, З. (2000). *Комуникологија*, Београд, Филолошки факултет.
- Томић, З. (2004). *Комуникација и јавност*, Београд, Чигоја.
- Шушњић, Ђ. (1993). *Толеранција*, приредио В. Станојевић, у: *Енциклопедија политичке културе*, Београд, Савремена администрација.
- Шушњић, Ђ. (1997). *Дијалог и толеранција*, Београд, Чигоја штампа.
- Шушњић, Ђ. (2007). *Методологија – критика науке*, Београд, Чигоја штама.

FORMING OF COMPETENCES FOR INTERCULTURAL COMMUNICATION IN EDUCATIONAL PROCESS

Summary: *The modern age, imbued by globalism, more than before imposes the need for intercultural communication. It implies interactions between participants of different nations, which has as the basis understanding and accepting of cultural differences. Informational development and representation of internet allow to people from different parts of the Earth to communicate and share their experiences, events, attitudes, different features. Such communication, also, implies developed competences for understanding of our own cultural features and their relating to features of participants of other cultures, in the aim of creating an new integrated value system which is based on mutual respect. Educational process takes the special part in developing of these competences.*

Key words: *culture, intercultural communication, intercultural competences*